

XULQ-ATVOR MA'NOSINI IFODALOVCHI FE'LLARNING QIYOSIY-SEMANTIK TADQIQI

Ergasheva Shaxnoza Erkinovna

Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili amaliy kursi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi xulq-atvor fe'llarining leksik-semantik xususiyatlari qiyosiy jihatdan tahlil qilingan. Xulq-atvor fe'llarini tasniflashga oid turli tilshunoslarning qarashlari o'rganilib, ushbu fe'llarning semantik guruhlari aniqlangan. Tadqiqot natijasida xulq-atvor fe'llarining shaxsning boshqa insonlarga, mehnatga, faoliyatga, o'ziga va dinga bo'lgan munosabatini ifodalovchi guruhlari ajratilgan.

Kalit so'zlar: xulq-atvor fe'llari, leksik-semantik guruh, semantik tasnif, baholash semasi, ingliz tili, o'zbek tili.

Kirish

Zamonaviy tilshunoslikda inson omiliga asoslangan tadqiqotlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Insonning jamiyatdagi xatti-harakati, axloqiy qarashlari va ijtimoiy munosabatlarini ifodalovchi til birliklari orasida xulq-atvor fe'llari muhim o'rin egallaydi. Mazkur fe'llar nafaqat harakatni, balki shaxsning ma'lum vaziyatga bo'lgan munosabatini ham ifodalaydi. Xulq-atvor fe'llarining til tizimidagi o'rni va ularning semantik xususiyatlari ko'plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. O.Jdanova, O.Isachenko, A.Plotnikova va L.Vasilyev kabi tadqiqotchilar mazkur fe'llarning leksik-semantik xususiyatlarini turli nuqtayi nazardan tahlil qilganlar.

Asosiy qism

Tilshunoslikda xulq-atvor fe'llarining tasnifi yuzasidan turli yondashuvlar mavjud. Birinchi yondashuv vakillari ularni "holat" semantik maydoni tarkibiga kiritsa, ikkinchi guruh olimlari "harakat va faoliyat" maydoni doirasida o'rganadilar. Uchinchi yondashuv tarafdorlari esa xulq-atvor fe'llarini mustaqil leksik-semantik guruh sifatida baholaydilar. Tadqiqot davomida ingliz va o'zbek tillaridagi xulq-atvor fe'llari quyidagi semantik guruhlarga ajratildi:

Shaxsning boshqa shaxslarga munosabatini ifodalovchi xulq-atvor fe'llari: Mazkur guruh insonning atrofdagilar bilan bo'ladigan ijtimoiy munosabatlarini aks ettiradi. Ular ijobiy va salbiy baholash semalariga ega bo'lishi mumkin. Masalan, rag'batlantirmoq, hamdardlik bildirmoq kabi fe'llar ijobiy baholansa, maqtanmoq, ikkiyuzlamachilik qilmoq, laganbardorlik qilmoq kabi fe'llar salbiy baholanadi.

Shaxsning mehnat va faoliyatga munosabatini ifodalovchi fe'llar: Bu guruhga mas'uliyat, vijdonlilik va sodiqlikni ifodalovchi fe'llar hamda bekorchilik, firibgarlik va xiyonatni bildiruvchi fe'llar kiradi. Ushbu fe'llar insonning mehnat jarayonidagi xulq-atvorini tavsiflaydi.

Boshqa ish va faoliyatga munosabatni ifodalovchi fe'llar: Mazkur guruh ishni tashkil etish, boshqarish va mas'uliyatni ifodalovchi fe'llarni o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, sustkashlik va ishdan qochishni bildiruvchi fe'llar ham ushbu guruh tarkibida uchraydi.

Shaxsning o'ziga nisbatan munosabatini ifodalovchi fe'llar: Bu guruhga ehtiyotkorlik, vazminlik va odoblilikni ifodalovchi fe'llar hamda qo'rqqoqlik, jur'atsizlik va nojo'ya xatti-harakatlarni bildiruvchi fe'llar kiradi.

Shaxsning dinga munosabatini ifodalovchi fe'llar: Mazkur guruh ishonch va e'tiqodni ifodalovchi fe'llar hamda diniy qadriyatlarga nisbatan salbiy munosabatni aks ettiruvchi fe'llardan iborat.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ingliz va o'zbek tillarida xulq-atvor fe'llarining semantik yadrosi umumiy bo'lsa-da, ularning qo'llanishida milliy-madaniy xususiyatlar namoyon bo'ladi. Ayniqsa, baholash semasi ushbu fe'llarning asosiy differensial belgilaridan biri hisoblanadi.

Xulosa

Xulq-atvor fe'llari insonning ijtimoiy, axloqiy va psixologik faoliyatini aks ettiruvchi muhim leksik birliklardir. Ingliz va o'zbek tillari materiallari asosida olib borilgan tahlillar ushbu fe'llarning beshta asosiy semantik guruhini ajratish imkonini berdi. Mazkur tasnif xulq-atvor fe'llarining qiyosiy-tipologik tadqiqotlari uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva R. O'zbek tilida xarakter ifodalovchi birliklar semantikasi. – Toshkent: Poyntax Exclusive, 2022.
2. Isachenko O. Функционально-семантический класс глаголов поведения: системно-семант., функцион. и лингвокультурол.
3. Иштанова Р. Глаголы татарского языка в семантическом аспекте: Дисс. ...канд. филол. наук. – Казань, 2002.
4. Каримова Н. Связочные глаголы английского языка и их соответствия в узбекском языке: Автореф. канд. дисс. ...филол. наук. – М., 1970. – 71 с.
5. Кучкартаев И. Семантика глаголов речи в узбекском языке (компонентный и валентный анализ): Дисс. ...док. филол. наук. – Ташкент, 1977. – 186 с.